

Na cestu

„KNIHA O ČEŠTINĚ“ VZNIKLA z přemýšlení o jazyce, z přemýšlení ne zrovna soustavného, ale soustředěného.

Nemůže a nechce nahradit poučení, jaké o jazyce může dát jen věda. K té má autor opravdovou úctu, a má ji do té míry, že češtinář na zapadlém venkově, který napíše kloudné pojednání o nějakém speciálním jazykozpytném předmětu, je v jeho očích víc než autor průměrného románu, i kdyby mu deset porot udělilo po státní ceně.

Autor „Knihy o češtině“ se neplete vědě do jejích věcí. Nechce nahradit ani jedinou z krásných knih, kterou nám dala a ještě dá nová a také již radostná věda o jazyce, věda, z níž se stala chloubou veškerého badatelského usilování v národě. Autor „Knihy o češtině“ chce práci vědy jen doplnit. Asi v tomto smyslu:

byl by lump člověk, který by psal knihu, nejsem přesvědčen, že v ní dává věci, jaké sotva může dát někdo jiný. Takové přesvědčení zplodilo i „Knihu o češtině“. Nevězí za tím přesvědčením domýšlivost; zakládá se na střízlivé úvaze, že životní osudy a životní práce, k níž počítá i básnickou translaturu ze třinácti jazyků, vypěstovaly v autorovi bdělost ve věcech jazyka, opatřily mu zkušenosti ne zrovna všední; a že právě jeho nevědeckost mu dává možnost, kterou jazykozpytec nemá: možnost podání zcela volného a beletristického.

Hlavní poslání „Knihy o češtině“ je však proselytské. Autor je přesvědčen, že JEDNO POTŘEBNÉ pro češtinu našich dob jsou čeští lidé, kteří

by ji vnímali opravdu do hlubin – jinými slovy: že nechybí vytříbenost češtině, ale že chybí českým lidem vytříbená jazyková kultura. Proto chce autor svým příkladem pobídnout českého nevědce a neoborníka, českého spisovatele především, aby přemýšlel o mateřštině, aby ji prožíval co nejvědoměji. Autor knihy v tom spatřuje vhodnou cestu právě k té jazykové kultuře, které je nám potřebí jako soli.

„Kniha o češtině“ se skládá z volných kapitol, ale v této volnosti je přec jen jakási soustavnost, hlavně ta, na níž sejde nad jiné: neodvozená i neovlivněná opravdovost jazykového prožitku. Svým přesvědčením je autor v jazykozpytném táboře, v němž byl už dávno před vítězstvím tohoto tábora; ale některé jazykové jevy vidí jinak. Je z jeho franktirérských výhod, že v sobě nemusí potlačovat hnutí a akcenty mravní, že někdy sice ještě rozpoznává jazykovou funkci, ale ještě citelněji prožívá jazykovou a s ní i jinakou canaille. Již zde se obráží celý rozdíl mezi vědcem a nevědcem. I zpovídá se autor knihy také ze svých jazykových lásek a nenávistí.

O formě autor mnoho nepřemýšlel, přišla mu sama. Řekne-li někdo, že to je feuilletonismus, nebude se autor ani trochu hněvat.

Snadnou věcí bylo začít, těžkou přestat. Mnohá věc zůstala nedopověděna, mnohá vůbec nenapověděna. Tak už bývá, když se člověk pustí do křížku s Jazykem. Potíže dělalo vymezení dokumentace; velký byl svod rozmnožiti doklady jak české, tak i z jiných jazyků na čtyřnásobek a desetinásobek, materiálu věru nechybělo; autor tomu svodu odolal jen z obavy, že by vznikly hromadné hroby slov a rčení.

„Kniha o češtině“ má tedy mezery; a byl by zázrak, kdyby byla prosta omylů – těch se nevyvaroval ještě nikdo, komu vstoupil v cestu proteovský archanděl zvaný Logos. Ale nebyla napsána nadarmo, přispěje-li svým dílcem k tomu, oč jí šlo:

O ZŘENÍ A PODEZŘENÍ.

Neboli: o úctu v obcování se Slovem, o nedůvěru k sobě, o úzkost a bázeň ve styku s ním, o zvědavost a zvědavost – o bázeň tedy a zároveň o špetku rouhavé všetečnosti, jak se smrtelníkům sluší ve styku s božstvem, se Zá-zrakem.

Kapitola úvodní neboli O jedné velké fikci

MILUJETE ČEŠTINU? USMÍVÁTE SE, že se tak ptám. Dobrá tedy. Ale buďte tak hodní a dovolte mi několik otázek.

Kterou češtinu milujete? Svou? Přítelovu? Češtinu pana Roštlapila, který bydlí pod vámi? Jsou to češtiny různé; není na světě dvou lidí, aby stejně článkovali hlásky, aby měli stejný slovník a shodnou dikci. A kdybyste nakrásně řekli, že milujete češtinu svou, jen tu svou vlastní, je to zas totéž: jako se od dob Libušiných nenarodily ve Vltavě dvě úplně shodné vlny, nepodaří se vám, abyste i jen dvakrát vyslovili s úplnou shodností jediné české slovo, jedinou českou hlásku. A mění se – a to měrou, o níž se vám ani nezdá – váš slovník, vaše frazeologie, vaše dikce a veškerá vaše čeština. Nemluvě ani o tom, že i za jediný den mluvíte jinak se sluhou v úřadě a jinak se svým představeným, jinak se svým děckem a jinak s kolegou odborníkem. Je tedy i ve vás čeština kolikerá. A od slovanského osídlení zemí českých žilo už mnoho lidí, ale ani dva doposud nemluvili češtinou dokonale shodnou. Neboť: „Nejsou na světě ani dva lidé, aby mluvili týmž jazykem. Společný je mateřský jazyk asi tak, jako je společný obzor; ale není dvou lidí se stejným obzorem, každý je středem svého vlastního obzoru.“

Řeknete mi, že je to hnidopišství, že v těch kolikerých češtinách je proti jakýmsi drobnohledným rozdílům drtivá převaha shod. Dobrá. Ale jen poshovte, ptám se dále:

kteřou češtinu vlastně milujete? Češtinu Jaroslava Vrchlického? Karla Jaromíra Erbena? Tomy ze Štítného? Františka Halase? Boženy Němcové? Češtinu Poučení o zahájení řízení při schvalování propůjčování nádob na popel? Češtinu Šestidílné? Češtinu z Židovských pecí na pražském Vítkově? Češtinu buláckou? Češtinu nářečí hanáckého? Slováckého? Či snad lašského? Češtinu podřechí hrozenkovského? Aha, já vím: milujete to všechno dohromady, vyjma leda to Poučení o zahájení řízení při schvalování. Ale dovolte, to je zas už čeština náramně kolikerá.

Milujete češtinu spisovnou či hovorovou? Jsou to jazyky dva, a do té míry dva a nikoli jeden, že klidně můžete od francouzského jazykozpytce převzít poznatek, jež razil o rozdíl mezi spisovnou a hovorovou franštinou: člověk, který by mluvil spisovně, působil by dojmem člověka abnormálního, připadal by nám bláznem. Kondicionál je v této větě proto, že takový člověk vůbec nežije, bohudík. Představte si tvora, který by *ústně* chtěl něco *platiti*. Vyrazili byste s ním dveře, já nejinak. Tedy: již s tohoto hlediska milujete jazyky dva, milujete-li češtinu. Jsou tak rozdílné, že se cizinec každému z nich musí učit zvlášť.

Výslech pokračuje. Milujete češtinu naši, tedy dnešní, či starou? Řeknete bez váhání, že jednu i druhou. Dobrá. Ale ta stará – věřte, že byste byli ztraceni, kdybyste se dostali mezi Čechy například 13. století, a nevěříte-li, přečtěte si u Svatopluka Čecha, jak se dařilo panu Broučkovi, když se zatoulal mezi drahé předky, ačkoli zapadl do století už pozdního, patnáctého. Byl by to věru i pro nás výlet „epochální“. Není jen o to, že byste měli na potkání nedorozumění a maléry, nevědouce třeba, co to je *sčítroba* (podezírám vás, že byste ji měli za nějakou ženskou). Ještě důkladnější by bylo vaše rozčarování po stránce jazykové libosti: přemnohá věc na té staré češtině by vám doslova lezla z krku. Prapodivně by vám bylo, kdybyste slyšeli a měli říkat: buď opateren, člověk jest truchel, mdel (mdlý), rychel, brzek, peluň jest hořek, život krátek, med sladek, mech měkek a kypr, otčík dobr, břeh příkr, šest (totiž stařec) múdr. Myslili byste, že mezi milými předky zavládla móda komolit slova, asi taková, jako jsme ji pěstovali my, dokud jsme byli pány kluky uvozhřenými. Hlavou byste

kroutili, slyšíce, že se pánóm stalo po vůlich (a ne po vůli), a že se lidé na předměstí dívali ohni; že se stal mord ukrutný v městys Mnichovicích, jak pověděl posel z městys Mnichovic, an přispěchal do zahrady královny Václavovy, a že mrtvol toho zmordovaného byl nalezen teprv po čásku kakéms. Jazyk by vám brněl a váš estetický cit by trnul, kdybyste s praotci milými vyslovovali jhřec (herec), dščě (desce), čštítí, čřieda (třída), svlekv (odloživ šat), s skály, Tóma z Ščítného, k knězi, čščenje (ctění, uctívání), ktvu (kvetu), skvřieti (škvařiti se), lhtátí (hl-tati). Na smluvenou taškařinu až dost nejpnou byste usoudili, slyšíce napořád nabličeji, dopata, póbědě; snad by chvíli trvalo, než byste si uvědomili, že to má být na obličeji, do opata, po obědě. Bylo by vám nevolno, kdybyste měli říkat *vlastný bratr*, ale *dávný čas*. Vyprskli byste snad smíchy, majíce říkat *šnúředlník* místo prýmkař. Prostě – necítili byste se v češtině praotců svých doma a nelíbila by se vám valně, leda po dlouhé aklimatizaci a svízelném přeučení mluvidel, sluchu i jazykového citu.

Jazyka praotců tedy raději nechte. Vraťme se, drazí, k češtině našich dob. Ale i zde se ptám, nic jiného mi nezbyvá: znáte jej, ten svůj jazyk? Řekl by přec člověk, že mám-li něco milovat, musím to znát. Vy však češtinu neznáte, a říkám-li to, není to ani obžaloba, ani vůbec výtka. Nemůžete ji znát a obsáhnout; to se dokonale nepodařilo ještě nikomu, ani Janu Gebauerovi, ani Josefu Zubatému. Otevřete si větší český slovník, nemusí to ani být Jungmannův, přečtete si v něm hesla na jediné stránce, kterékoliv, a zkoumejte pak, kolik z těch slov, vazeb a rčení neznáte. Podíváte se. Ale dál: ačkoli znáte (trpně) jen malý úsek a skrovnou výseč češtiny a ačkoli užíváte (činně) ještě daleko menšího úseku z jejího pokladu slovního a frazeologického, nerozumíte bez mezer ani všemu, co říkáte a píšete svou mateřštinou. Víte, co vlastně říkáte, když užijete slova *zpečovati se*, *nevrlý*, *zbrklý*? Nestyďte se za svou nevědomost, je zjevem zcela obecným; člověk nerozumí ani zdaleka všemu, co říká a píše svou mateřštinou. Do té míry, že velmi vhodně kdosi řekl (Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, § 93), že cizinec, který se učí naší mateřštině, „chápe“ ji lépe než my. Nečeche si uvědomí třeba hned ve třetí lekci Berlitzovy školy, jakmile padne

slovo *podzim*, jaká je to zvláštnost, že čeština nemá bezprostředního pojmenování pro celou jednu roční dobu, označujíc ji opisem „doba před zimou“. Napadlo to někdy vás? Nermalujte mi straky na vrbě: jak-živo vás to nenapadlo. A náhodou nenáhodou má ten Nečech z Berlitzky pouhou pravdu: polské *podzimie* znamená podnes konec podzimu, dobu bezprostředně před zimou, podzimní. Podzimní – zajisté: a vsadil bych se, že jste si ani nepovšimli, jak podivný je náš *podzim* i po stránce tvaroslovné. A opravdu se původně říkalo *podzimie*, bylo to slovo rodu středního, pak teprv se přehouplo v rod ženský a říkalo se ta podzim, náš dnešní podzim s rodem mužským se ustálil až teprv ve století šestnáctém.

A tak tedy se vás ptám poznovu, *co* vlastně milujete, milující „češtinu“ – což je ostatně pojmenování, s nímž přišel teprv Blahoslav. Odpovíte mi: připouštíme, když už nedáš jinak, milujeme cosi každému z nás nezcela známého. – Toto přiznání si schovám, bude nám ho ještě potřeby. Teď však vás zarmoutím ještě dvojím zjištěním.

První: jsouce Čechy a mluvící česky, jste od přirozenosti nezpůsobili a neschopni, abyste slyšeli a postihli, jak vlastně čeština zní *objektivně*, jak působí zvukově na sluch neotupený zvykem, nezakalený tisícerou asociací. Do objektivního vnímání češtiny jakožto faktu zvukového se vám napořád plete význam slov a spousta představ. Je nad každou vaši možnost – vyjímám jen básníky, a i ty jen relativně – abyste se odpoutali od svého zcela subjektivního prožívání češtiny a uvědomili si, jak vlastně zní a jaký zvukový fakt je kterékoli české slovo. Vždyť namnoze nemáte ani tušení o českých hláskách. Povězte, ale rychle, jako kdyby se ptal profesor ve škole: kterou českou nosovku znáte? Většina z vás se dá do smíchu takové průhledné chytače a řekne, že čeština nosovek nemá, ty že si pěstuje franština a polština. Nu, jak myslíte. Jiný – a bystrý – zas řekne: v češtině nosovek není, vkrádají se k nám jen do slonzáctiny na Těšínsku, a český sluch je i v tom okrajovém nářečí nese nelibě, ježto je pociťuje jakožto hláskový fakt češtině cizí, jakožto hláskový polonismus. Nu, dobrá. A do třetice se někdo rozpomene, co mu říkal češtinář v kvintě, i řekne, že čeština v době předspisovné nosovky měla, např.

Večeslav, z něhož vznikl náš Václav, ale že je ztratila. Zas dobrá. Ale neřekli jste ještě nikdy „venku“? Řekli-li jste, stvořili jste nosovku, které říkáme zadopatrová. Dnešní spisovná čeština tedy nosovky má – *dýnko, okýnko, spinká, špinka, Minka, Manka, merenda, zunká* atd. – a vy jste to necítili, neslyšeli, nevěděli. A žák z Berlitzky, cizinec, ihned tu nosovku uslyší, jakmile řeknete „venku“.

A zas: zeptejte se Nečecha, co říká slovům jako *řeřicha*, kde se tedy vyskytuje hned dvakrát souhláska, které Durdík říkal vříškačka; co slovům *metete, nesemelete, nepřeperete, přichytiti, lodyha, třmen, skřípot, zarachotil, pňů* (2. p. pl. od peň), *jinudy, inudy, hinadema* (nářeční), co souslovím *my si to vymíňujeme, mydlili mu míchu, babyky se tetelily*. Nesejde ani trochu na tom, zda cizinci zvukové sledy na způsob slova *nesemelete* připomenou co nejživěji maďarštinu, zda řekne, že mu naše slova *třmen, skřípot, zarachotil* znějí jako zpěv Gallů táhnoucích proti Caesarovi; a neběží nám teď o to, zda náš cizinec shledá, že naše *jinudy, inudy, hinadema, my si to vymíňujeme, mydlili mu míchu, babyky se tetelily* zní dílem japonsky, dílem zas jako mluva blažených domorodců na Tahiti – je zhora jedno, zda ten Nečech bude proto češtinu vynášet nebo tupit – ale na tom sejde, kolik věcí vám zcela nových poví o zvukových hodnotách jazyka, jež po této „přírodní“ stránce neznáte, a to právě proto, že je vaší mateřštinou, a jež po těchto stránkách vůbec ani plně postihnout nemůžete, protože jste se v něm narodili a s ním rostli a srostli. Takový Nečech se ani nemusí brát zdaleka, vzpomeňte si jen na Kollárovo vášnivé tažení proti českému iikání (Cestopis, str. 372) a na jeho hrůzu z českého „ř“ (tamtéž, 431); hodně příbuzný, ale přec jen odlišný sluch Slovákův slyšel v češtině zvuková fakta, na která by pouhý Čech nepřípadl tak snadno.

Inudy, hinadema – hotová japonština, neméně japonská než např. slovo a jméno *Kanimura*. A přec otcové vaši za války rusko-japonské zpívali po vlastech napařad:

*Z Port Arthura
jede fůra,
sedí na ní Kanimura –*

a mohli se uřehťat právě tomu Kanimurovi. Ujal se tak, že se stal obecnou přezdívkou: – *Ty kanimúro!* – čemuž by se zas náramně podivil kterýkoli Japonec. Představte si, že by celá Paříž o vás zpívala např.:

*Ils prennent le café,
ils prennent le thé,
et disent: Nesemelete?*

Chápali byste, proč se Marianna tak řehtá?

A teď to upozornění druhé. Souvisí příčinně s prvním a zní: vlastní objektivní zvukové hodnoty v češtině si zčásti nemůžete uvědomit už proto, že váš jazykový život je nerozlučně připoután ke grafickým symbolům češtiny, k češtině psané a tištěné, tedy k pouhé fikci; neboť jazyk, o tom věru nebude sporu, je fakt zvukový, a „the real life of language is in the mouth“, skutečný život jazyka je v ústech, jak praví lapidárně dánský arcimistr novodobé linguistiky (Jespersen, *Language*, 23).

Nuže: nejste-li zrovna z Hradecka nebo Hořicka, kde vyslovují na konci slov souhlásku znělou,¹ říkáte po celý život *lef, vůz, hlad*, ale jste přesvědčeni, že říkáte *lev, vůz, hlad*. Říkáte – a to úplně tak, jak se říkati má: *pořte lefje fpasti* (Pojďte, lev je v pasti), a říkáte *něgdose pořát schání pomatce* (Někdo se pořád shání po matce). Domníváte se asi také, že říkáte „v okně se ozýval zpěv dívky“, ale říkáte „*fokněse ozýval spjef dífki*“. Jde na vás hrůza? Na mne také. A proto vám něco prozradím. Říká se: jsi-li na pochybách, který z několika jazyků je mateřtinou určitého člověka, stačí vhodit jej do vody – svatosvatě bude volat o pomoc svou mateřtinou, ty ostatní jazyky zapomene naráz. Bude to asi pravda, sám jsem tuto experimentální linguistiku dosud nevyzkoušel. Myslím však, že netřeba pana zkoušence házet do vody. Stačí předložit mu fonetické přepisy z jazyků, kterých je tak dokonale mocen. Uvidíte, co se stane. Pokud nepůjde

¹ O těch znělých souhláskách na Hradecku a Hořicku vím z mluvníc a linguistické literatury – sám jsem v těch krajích nežil. Tvrdí mi však přítel jemným sluchem nadaný, lékař a spisovatel MUDr. O. Dub, rodák hradecký, že nikdy neslyšel v rodném kraji vyslovovat slova typu *lev, vůz, hlad* se znělou souhláskou na konci, a popírá, že by se tak na Hradecku bylo v posledních 30 letech vyslovovalo a mluvilo.

o jeho mateřštinu, vzbudí v něm ty fonetické přepisy – tedy co nejuvěrnější znakové snímky slov, jak skutečně znějí – nemalý údiv, úsměv, veselost (vyjímám odborné fonetiky, těm ten úsměv ukradne jejich odbornická zaujatost, a bývají to i jinak lidé zasmušilí a světským kratochvilím málo naklonění). Ale fonetický přepis *mateřštiny* vzbudí v našem zkoušenci rozpaky, zmatek, ne tak – stud a zděšení. Jako kdyby člověk spatřil hanbu matky své. Podle toho poznáte, která je jeho mateřština.

Do jaké až neuvěřitelné míry si neuvědomujeme zvuková fakta své mateřštiny, zažil jsem jednou na způsob opravdu výmluvný. Za První republiky vstal kterýsi německý novinář a ohnivě protestoval proti tomu, že se našim Němcům vnucuje povinné označování měnové jednotky značkou Kč. Jde tu, dovozoval, o sverepý zásah dvojí: Němcům se vnucuje písmeno, jehož není v soustavě jejich písmových znaků, a zároveň se jim dokonce i vnucuje hláska pracizí německé soustavy hláskové. I nezbylo mi než pozeptati se pisatele, k jaké národnosti se počítá, a odpověděti za něho: zur deutschen Nationalität, což je ve fonetické skutečnosti: cur dojčen nacionalität. – Z toho novináře promlouvalo upřímné přesvědčení. Grafém č jej svedl k domněnce, že němčina žádné č nemá; nezpomněl si na futsch, hatschen, latschen, matsch, Peitsche, peitschen, Kutsche, Kutscher, lutschen, Lutscher, Pintscher, Putsch, putschen, Quatsch, quatschen, Quatscher, quetschen, Quetschung, Ratsche, ratschen, Rutsch, rutschen, Rutscher, ale především si nezpomněl na deutsch, Deutscher, Deutschland, ein-deutschen, verdeutschen. – A zmiňuje se jednou prof. J. Janko, že cizinci, slyší-li např. české slovo *kýta*, mají dojem, že slyší *týta*. Napadlo nás kdy něco takového? I nepřestanu opakovat: stejně jako lidský jedinec nemá ani tušení, jak vlastně zní jeho hlas, stejně nemá ani potuchy, jak popravdě zní jeho mateřština. Slyší-li člověk svůj hlas, jak jej zachytila gramofonová deska, zamrazí jej z toho dojmu; *vidí-li* svou mateřštinu, jak její zvuková fakta zaznamenal pečlivý fonetický přepis, užasne neméně – viz můj pokus, jak o něm mluvím shora.

*

Odbočil jsem, i spravím svůj poklesek dalším odbočením. Ptám se vás: uměly Braunovy děti anglicky? Nevyvalujte oči, hned se do-

rozumíme. Byl žil v Praze bohatý průmyslník, jmenoval se, dejme tomu, Braun. Měl dvě děti, jež byly bez matky, vychovávala je anglická vychovatelka. Angličtina se dětem stala druhou mateřštinou. Když dospěly do školního věku a uměly už česky číst a psát, posadila je milá miss k první anglické knize, lehoučké čítance. A děti nehnuly, ba nepoznaly ani, že je to anglicky. Když je pak vychovatelka provedla temnými hvozdy anglického pravopisu, šlo všechno jako na drátku. My však se přidržme výjevu s anglickou čítanečkou před očima dětí, které mluvily anglicky líp než leckterý vousatý anglista na evropské pevnině. Představte si ten výjev s knížkou a ptejte se: uměly Braunovy děti anglicky? Myslím, že uměly. Kdežto kdyby byly rozuměly všemu psanému a nedovedly vyslovit a promluvit, řekli bychom, že alespoň ve smyslu aktivním neuměly anglicky. Neboť jazyk je soustava faktů akustických, a nikoli soustava grafických značek. Obratě to logicky na své dívky, poťte, fokně, fpasti. Braunovy děti nevěděly, jak se anglicky píše. Vy umíte česky, ale nevíte, jak se česky mluví, jak mluvíte sami. A nevíte to jen proto, že čeština je vaší mateřštinou.

Nedá mi, musím vás alespoň ještě několika odkazy upozornit, jak velmi je, co do češtiny, zakalen i váš *zrak*. Píšete po celý život diakritická znaménka, tedy čárky, háčky, kroužky, a nepřípadně vám snad ani jednou, jak přepodivné vymyšlenosti jsou to pro cizince – přepodivné přesto, že náš grafém „č“ přešel do mezinárodní fonetiky. Píšeme všichni ssáti, ssavec, ssedlý, ssuť, ssutiny, starší čeština měla takových zdvojenin víc, např. ssieci (posekati), sstúpiti (sestoupiti), sstarati (starým učiniti) – a ani nás nenapadne, jaká je to vlastně podivnost, zdvojená sykavka v násloví, a jak to působí na nečeský zrak, a to i tehdy, když cizinci vysvětlíte, že zde všude byla původně mezi oběma „s“ samohláska. Cizinec nepřestane vrtět hlavou, slova jako *ssedlý* budou na něho působit tak trochu „senegalsky“.

A teď pozor, přicházím s velkou chytačkou. Představte si knihu, třeba román, a v ní větu:

Hrabě řekl: „Prosím vás a vašeho přítele, abyste ke mně přijeli na podzimní hony.“

Co je zde zvláštního *pro zrak*? Uvoluji se, že čtenáři, který mi to poví, budu po půl roku den co den v šest hodin ráno ležtit boty. Mohl bych se vsadit též o vilu, jachtu, bankovní vklady, vesměs věci, jichž nemám a mít nebudu – nikdo z vás mi nepoví, co je na té větě zvláštního *pro zrak*. Tak tedy poslyšte.

Kdyby to ten hrabě neříkal, nýbrž psal, vypadalo by jeho pozvání takto: *Prosím Vás a Vašeho přítele atd. atd.* S velkým začátečním písmenem u náměstky osobní a náměstky přivlastňovací. V knihách však si ta velká písmena odpouštíme. A to je česká zvláštnost. Neboť např. Němec píše v dopisu i v románu: Ich bitte Sie und Ihren Freund. A Francouz a Angličan píší zas v dopisech i knihách jednoduše všechno malé: Je prie vous-même et votre ami, I beg you and your friend. Inteligentního cizince musí trknout, že píšeme ty náměstky jinak v dopisech, jinak v přímé řeči beletristické. Odkdy tak děláme, nevím, ale je to dnes vžito do té míry, že se podle toho řídí i každý začátečník beletrista. A vy jste si toho ani nevšimli, stejně jako si teď zas nevšímáte, že jsem napsal „A vy“ s malým „v“ (německý autor by vás zde oslovil zdvořilou majuskulí Und Ihnen ist nicht einmal aufgefallen); a uznáte tedy, že vám nevydám svou jachtu, neboť jste prohráli.

Prohrály vaše oči přespříliši navykklé češtině a jejím grafickým zvyklostem. Teď – změna nikdy neškodí – prohraje zas vaše jazykové povědomí. Povězte – která souhláska se v násloví českých slov vyskytuje nejčastěji? Kdo z vás nerobil zrovna slovníky, sotva mi poví, proto nehádejte daremně a poddejte se. Je to souhláska „p“. Jen si to změřte a vypočtete podle kteréhokoli českého slovníku, budete překvapeni. A vy jste to nevěděli, neslyšeli. A přec má taková praevalence určité souhlásky v násloví velké důsledky pro zvukový charakter řeči. Než vám příkladem naznačím, o jak důsažné věci tu jde, svěřím se vám, že vzpomínka na ta přehojná „p“ v násloví českých slov je ve mně obestřena smutkem. Pokaždé musím myslet na Vrchlického. Když na něho sjel jeho Meč Damoklův, když ten Gigant češtiny blábolil česká slova hůř než dítě, které se učí mluvit, řekl domažlickému návštěvníku, který si mu stěžoval na bolení hlavy: *To je od pábení.* Chtěl říci: „To je od kouření.“ Nevím, ale jsem skoro přesvědčen, že se Trpitelovy ochrome-

né ganglie, hledající slovo „kouření“, daly cestou nejzvyklejší, cestou k náslovné souhlásce nejčastější. – A teď tedy můj slíbený příklad pro významnost náslovního faktu „p“. Poesie germánských národů pracuje podnes – přímo z podvědomí básnických tvůrců – se zvukovým principem aliternačním. Český tlumočník veršů např. anglických nebo německých bude tento princip alespoň zčásti napodobovat. Jakmile tak učiní, vyjdou mu zcela samočinně aliterace s náslovným „p“ v počtu podstatně hojnějším, než je má jeho předloha, originál anglický nebo německý – tak třeba hned při převodu básní Walta Whitmana, který své volné rytmy váže aliteracemi. S údivem shledá překladatel, jak úchylkou od originálu dostává spousty veršů alterujících na náslovnou souhlásku „p“, zatímco z předlohy ztrácí aliterační zvukosledy jiné, např. na „t“, „d“, „b“.

*

Ptal jsem se vás, co milujete, milujete češtinu. Dovolte, abych pokračoval ve výslechu a zeptal se vás: *proč* milujete češtinu?

Odpovíte bez váhání, každý z vás: je to můj jazyk mateřský. Dobrá. Mluví sice Komenský v „Kšaftu“ o milém našem a milostném *otcovském* jazyku, ale nebudeme se chytat za slovíčka, mateřský – otcovský je zde pěšky jako za vozem. Jenže někdy chybějí k takové rovnici buď ty nohy, buď ten vůz, anebo dokonce jedno i druhé. Což když jste měli charvátskou matku nebo irského otce? Což když vám rodiče zemřeli, než jste vůbec začali mluvit? Což když vás osud zavál mezi Čechy bůhvíodkud, a vy jste se Čechy teprv stali? Což když jste od útlého dětství vyrůstali v rodinném prostředí radikálně dvojazyčném, jak třeba bývá dosti často v rodinách diplomatických? A což případ takový, jako byl případ Julia Zeyera, tedy případ básníka, který ještě na vyšší střední škole mluvil německy i v přátelském soukromí a ještě v době svých prvních knih zápasil s českou mluvnicí a českým výrazivem? Hodláte snad tvrdit, že Julius Zeyer, jakmile se stal v češtině slovesným tvůrcem, měl k ní dál než p. Božidar Tydlidát, majitel realit v Praze XII? Pozor a zase pozor, již pouhý případ Julia Zeyera nabádá ke krajní opatrnosti: Nečechej po dědu s otcovy strany, zas na jiný způsob Nečechej po matce, Nečechej mateřštinou, Nečechej výchovou – a najednou větší

Čech než pouhopouhý Odjakživačech Božidar Tydlidát? Vězte tedy, že mluvíme-li o jazyku mateřském nebo otcovském, je to zevšeobecnění sic oprávněné, ale přec jen zevšeobecnění.

Odpovíte snad jinak, řeknete: miluji češtinu, protože je to jazyk mých praotců. Už jsem řekl, že to nikterak nemusí být jazyk vašich praotců; a byla-li jejich jazykem, platí zas, že byste jim snad ani nerozuměli a že by se vám jejich hlahol valně nezamlouval.

Řeknete tedy: miluji češtinu, protože jí bylo vysloveno všechno, co mi je drahé, več věřím a doufám. Výborně; ale bylo jí vysloveno i velmi mnoho myšlenek, choutek, úmyslů, přesvědčení vám dokonale nedrahých, hnutí bídná a bídácká, hanebná a podlá, a bolela vás dvojnásob a desateronásob právě proto, že byla vyslovena právě tímto jazykem.

I řeknete snad ještě: miluji češtinu proto, že jí mluvili všichni lidé mně drazí a že v ni jsou vtěleny nejkrásnější vzpomínky mého života. – Namítám, že člověk vám nejdražší snad ani neuměl česky (pozor, přátelé: vím dobře, že *zpravidla* máte pravdu, ale my přec hledáme *definici*, a pro tu žádné „zpravidla“ neplatí). A namítám dále, že se v tento jazyk vtělily nejen nejutěšenější, ale i nejbolestnější události vašeho života. Zpráva o smrti rodičů; rozchod s drahou bytostí; hanopis soukromý nebo veřejný; denunziace padouchova; dekret, kterým vás vyhodili z úřadu, připravili o chleba, dali na srozuměnou, že jste veteš dozrálá pro smetiště života. A ježto už podle zkušeností žalmistových je té bídy a strasti v lidském životě drahně víc než slasti, prostředkovala vám čeština víc životních faktů strastných než slastných.

I je třeba zpřesnit slova, která napsal Čelakovský na sklonku svého života (Myšlenky o vzdělávání mateřského jazyka, 1852):

*„Nech prohlašují neteční světoobčané, že možná jest milovati jedno-
stejně všechny národy a všechny jazyky; cit srdce našeho vždy staví vlast
nade vše končiny světa, jazyk svůj výše cizozemských. Jestliže každý
vzdělaný člověk bohatství rozumu svého výše cení nežli jakékoli toho svě-
ta zboží, jakž medle možná nevážíti sobě i toho, či pomocí my poklady
ducha odevzdáváme jiným, naší vlasti, potomstvu, se všemi ušlechtilý-
mi vlastnostmi srdce svého? Což jest řeč cizozemská, leč obdržené znaky
chladné umlovitosti, a to od lidí cizích? Ale slova vlastenecké mluvy při-*

vádějí nám vždy na mysl vše to, co nejbližše se týká našeho srdce, samé milostné předměty. Těmito slovy dostávají myšlenky naše výrazu živějšího, určitějšího, a co nade všecko, my se jim učíme od rodičů, příbuzných a přátel – každý zvuk potřásá srdcem naším.“

To je vtělená hloubka a dokonalost, nemohu však souhlasit s tím „samé milostné předměty“. Ale jsme pravdě už velmi blízko. Milujete jakožto Čechové češtinu především proto, že každé její vám povědomé slovo má pro vás nesrovnatelně větší *hloubkový rozměr* než kterékoli slovo kteréhokoli jiného jazyka. A ten hloubkový rozměr má proto, že jste češtinou cítili, mysli, chtěli, osnovali, hodlali, milovali, nenáviděli, hřešili, trpěli, křivdili a křivdu snášeli, proklínali a žehnali, jásali a lkali – že jste v ní prostě *žili*, a to každým vám dostupným kladem, každým vám dostupným záparem. Definuje tedy Čelakovský to mysterium lásky k mateřštině krásně, ale ne dost přesně; zato má plnou pravdu František Oberpfalcer, když praví (Jazykozpyt, 18): „*V mateřštině mají slova osobní náplň* (podtrhávám já), *s její rytmičkou a melodií jsme od dětství sžití; proto je nám nad jiné jazyk dražší a krásnější.*“

Ano, a do písmene ano. A pro tu sžitost je nám pak jazyk, kterému zobecnujíc říkáme mateřština, řečí třebaš hedvábnou jako Kollárovi:

*hedvábnou řeč československého
jazyka tu zvláště miluje
sladkohlasná pohlaví pleť mého –*

totiž veškeré ženské pokolení v slávském nebi, ačkoli snad cizinec anebo objektivní záznam fonometrického přístroje žádnou zvláštní hedvábnost na ní a v ní neshledá. Pro tuto sžitost zdá se nám všechno na mateřštině tak spanilé, a jsme dotčeni a pobouřeni, soudí-li někdo jinak. Jako ten polský dvořan Lukáš Górnicki, jenž r. 1565 napsal, že „*český jazyk jest pěkný, ale jakoby trošku mazlivý*“ (Jungmannova stať „O českém jazyku úsudek Lukáše Hornického“); nechápeme, jakou to mazlivost milý dvořan mohl mínit, jen dohadmo se domýšlíme, že snad naše hojné zdobněliny; mnozí z nás by řekli, že naopak polština je „mazlivá“, a vzbudili by tím zas jen útrpný a pohrdavý úsměv u Poláků.